

УДК 81'243:378.147

В. О. Лапіна

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НАВЧАЛЬНИЙ ДІАЛОГ» У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Як показує аналіз наукової літератури, навчальний діалог — багатоаспектна проблема, предмет зацікавленості різноманітних царин. Його досліджували філософи, психологи, методисти, мовознавці та педагоги.

Розглянуті філософські праці К. Апеля, Аристотеля, М. Бахтіна, В. Біблера, М. Бубера, Л. Виготського, В. Волошинова, Г. Гадамера, Ж. Піаже, Платона, Ю. Хабермаса, Цицерона, Л. Якубинського та ін. указують на те, що основою застосування діалогу в навчально-виховному процесі є його філософський контекст: наявність сфери спільного когнітивного простору між суб'єктами, який не належить жодному з них та створює атмосферу абсолютної рівноцінності “Я” і “ТИ”, можливість для формування власної позиції.

Сократ першим залучив діалог в освітній процес — *«сократівський діалог»*. Метод Сократа спрямований на те, щоб за допомогою виявлення суперечностей у думках співмовця відкинути все незначне й показати справжню природу того, що розглядається.

Значущість для освіти методу «сократівського діалогу» не викликає сумнівів. У наш час «сократівський діалог» є достатньо актуальною формою організації навчальної взаємодії на заняттях, оскільки він сприяє вивченню текстів, проблем, обговоренню дискусійних питань, розкриттю і поглибленню позиції тих, хто навчається, розвиває навички аргументації. Усе це дає змогу формувати та підвищувати рівень мовленнєвої компетентності студентів, що є предметом нашого дослідження [10, с.50].

Відтак, поділяючи думки Л. Фролової і Т. Глотовой, можемо стверджувати, що в основу сучасного розуміння діалогу як способу організації ефективної взаємодії комунікантів покладено «сократівський діалог» [5].

Метод Сократа має цінність для нашої роботи, оскільки містить основні позиції структурної організації єдиного комунікативного простору: знання (інформація); учасники діалогу і їх актуальний розвиток; продукування знання [2; 9].

У середньовіччі, особливо в епоху відродження, потім у 17-18 століттях, набув поширення *філософський діалог* — диспут, дискусія як основна форма наукового викладу [7, с.18]. На противагу догматичним покликанням на авторитет Л. Бруні висуває вільний обмін думками,

суперечка для нього стає джерелом пізнання й одним із головних методів освіти [3].

Зараз у сучасній філософській, педагогічній і психологічній теорії відродився небувалий інтерес до філософського вчення М. Бахтіна, який розглядав діалог не як прояв суперечностей складових загального процесу розвитку, а як співіснування і взаємодію свідомостей, що ніколи не зводяться в єдине ціле, а там, де починається свідомість, починається і діалог [1, с.69].

М. Бахтін розмежував зовнішній діалог (різні розуміння розвиваються не одним, а двома реальними співрозмовниками) і внутрішній (різні позиції розвиваються одним суб'єктом) [7, с.20-21].

У першій половині 20 століття у філософії з'являється напрям «діалогізма», метою якого є усвідомлення нового типу рефлексії на основі діалогу і полягає у ставленні до «Іншого» як до «Тебе». Учасниками перших дослідів *діалогічної філософії* стали М. Бубер і Г. Марсель [4].

Таким чином, навіть короткий історико-філософський аналіз дозволяє зробити висновок про те, що роль діалогу в житті й освіті давно оцінено належним чином, його значення незаперечне.

Визначені філософські засади логічно продовжено вивченням комунікативного контексту ведення навчального діалогу, успіх якого залежить від мовлення як засобу соціального спілкування, засобу висловлювання і розуміння суб'єктами діалогу одне одного, природи, суспільства і як можливості взаємодії людей.

У дослідженнях мовознавців навчальний діалог розглядають як форму організації навчання (В. Литовський); як спосіб роботи зі змістом навчального мовного/мовленнєвого матеріалу (С. Курганов); як засіб розвитку діалогового мислення і своєрідну форму мовленнєво-творчої свідомості студентів, як суперечку рівноправних співрозмовників (В. Серіков); як ланцюг реплік або серію висловлювань, які зазвичай народжуються одне від одного в умовах безпосереднього спілкування кількох осіб (А. Миролубова, І. Рахманова, В. Цетлін); як засіб висловлювання думок, почуттів носіїв мови (І. Ігнатова); як засіб формування і розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок і вмінь студентів у процесі навчання іноземної мови (Т. Самосенкова).

Ученими-мовознавцями досліджувалася і композиційна побудова мови в діалозі. Мовному характерові діалогу, який має бути опосередкований мовою і мовленням, присвячені також праці К. Апеля, Л. Виготського, В. Волошинова, М. Бахтіна, Ж. Піаже, С. Рубінштейна, Ю. Хабермаса, Л. Якубинського.

Теоретичним джерелом концепції діалогу в царині психології стали дослідження проблеми діалогу (зокрема навчального) у контексті психології спілкування (І. Виготський, М. Бахтін, В. Біблер, Г. Кучинський, Б. Ломов, Б. Поршнев); вивчення психологічного аспекту

навчального діалогу (С. Рубінштейн, Г. Віл, Ю. Кулюткін, А. Зімічев, В. Марищук); аналіз основних положень психологічної теорії діяльності (В. Давидов, О. Леонтьєв, Д. Ельконін); теоретичне обґрунтування концепції діалогу та його вплив на формування думки, розумовий розвиток (М. Бахтін, В. Біблер); розвинення свідомості, мислення (В. М'ясищев, Ж.. Піаже, В. Слободчиков, Г. Щукіна та ін.).

Аналіз педагогічної літератури показав, що термін «навчальний діалог» виник у межах концепції *діалогічного навчання* (С. Курганов, С. Литовський, К. Ушинський, Н. Пирогов, А. Дистервег, М. Монтень), де навчальний діалог розглянуто як різновид діалогу культур: логічний діалог, діалог голосів та внутрішній діалог [1].

Проаналізовані педагогічні дослідження показали, що (навчальний) діалог з'ясовують у різних аспектах: як особливу форму передавання культурологічних знань, що дозволяє перенести дитину в культуру минулої епохи (В. Біблер, С. Курганів); як реалізацію партнерських підстав у діяльності (Г. Прокументова); як предмет навчання і дидактичний засіб, форму взаємодії в режимі «викладання — навчання», умову саморозвитку, саморегуляції, самовираження, мету людського спілкування, ефективний спосіб розвитку особистості (Ю. Сенько, М. Глушенко, Г. Цукерман) [7].

Пов'язуючи навчальний діалог з особливою діяльністю, що виявляє суб'єктивність позицій педагога і студента, учені по-різному розуміють його природу. Діалог розглядають як взаємодію його учасників (К. Мітрофанов, К. Роджерс, А. Співаковська); складовий компонент співпраці, яка розглядається як двосторонній процес (Т. Мухіна, А. Хараш); виникнення «ми-реакції», «ми-рішення», що об'єднують зусилля студента й викладача у розв'язанні загальнозначущих навчальних проблем (А. Болотова); як аргументацію, захист власної позиції і прийняття спільного рішення, розглядаючи «суперечку» як одну з форм діалогу (Р. Льовін), під час якого зберігається статус педагога, який контролює, скеровує суперечку-діалог, ставить його кінцевою метою — вибір кращої мети й утвердження загальної позиції [6]; як спосіб реалізації проблемного навчання, як співпраця, здійснена за чітко встановленими викладачем правилами, у заданому режимі й напрямку з уже сформованими позиціями учасників спільної діяльності/співпраці [7, с. 30].

Погляд В. Серікова заслуговує на особливу увагу, оскільки основні положення його теорії в царині педагогіки виявилися для нас суттєвими під час визначення змісту поняття «навчальний діалог», тому зупинимося докладніше на його ідеї, в основу якої покладено особистісно зорієнтоване навчання. У контексті такого навчання В. Серіков витлумачує навчальний діалог не лише як один із його складових, але і як невід'ємний компонент технології навчання. Учений окреслює кілька рівнів сформованості діалогу на занятті: жорстко детерміновані стосунки студента з правильною відповіддю;

обмін незалежними висловлюваннями та прагнення до власного розкриття, до розуміння іншого, до пошуку нової істини [8].

Таке розмаїття аспектів і результатів вивчення навчального діалогу природним чином спонукає до ідеї його методичного застосування у практиці викладання іноземної мови. Тому навчальний діалог стає незамінним ресурсом у педагогічних пошуках як основна дидактична одиниця, що визнана сучасними методистами-дослідниками оптимальною для організації процесу навчання, спрямованого на формування мовних, мовленнєвих і комунікативних компетентностей.

Отже, навчальний діалог, з нашого погляду, варто розглядати як засіб формування мовленнєвої компетентності студентів у процесі вивчення іноземних мов; як спеціально організовану навчально-пізнавальну діяльність, під час якої відбувається спілкування та взаємодія в форматі викладач-студент та студент-студент в умовах навчальної ситуації, що здійснюється у формі мовлення, під час якого відбувається інформаційний обмін між партнерами, регулюються відносини між ними, отримуються знання, розвиваються вміння, навички в усіх видах мовленнєвої діяльності за рахунок залучення їх в іншомовну комунікативно-пізнавальну активність.

Література

- 1. Абрамкина О. Г.** Учебный диалог как средство формирования коммуникативной культуры обучающихся : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.08 / Ольга Геннадьевна Абрамкина. — Орел, 2003 — 243 с.
- 2. Бороздина Г. В.** Психология делового общения [текст] / : Учебник / Г. В. Бороздина. — 2-е изд. — М. : ИНФРА-М, 2004. — 295 с.
- 3. Брагина Л. М.** Итальянский гуманизм : Этич. учения XIV- XV в. в. / Л. М. Брагина. — М. : Высшая школа, 1977. — 254 с.
- 4. Бубер М.** Я и ты. / М. Бубер. — М. : Высшая школа, 1993. — 173 с.
- 5. Глотова Т. А.** Риторизация учебного процесса как один из факторов совершенствования речемыслительной деятельности студентов [текст] / Т. А. Глотова // Риторика и культура речи в современном информационном обществе: материалы докладов участников XI Международной научно-практической конференции (Ярославль, 29-30 января 2007г.) / Под ред. Н. В. Аниськиной, Е. Н. Туркиной. — Ярославль, 2007. — Том 1. С. 76 — 77.
- 6. Левин Г. Д.** Спор как форма диалога / Г. Д. Левин // Диалектика и диалог : Сб.ст. / Рос. акад. наук. Ин-т философии ; отв. ред. И. З. Налетов. — М., 1992. — 121 с.
- 7. Песняева Н. А.** Учебный диалог как средство развития речевой деятельности младших школьников : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Наталья Александровна Песняева. — Москва, 2004. — 214 с.
- 8. Сериков В. В.** Личностный подход в образовании./ В. В. Сериков. — Волгоград, 2000. — 150 с.
- 9. Телегин М. В.** Воспитательный диалог. [текст] : образовательная программа для детей старшего дошкольного возраста. Ч. 1 /

М. В. Телегин. — М. : МГППИ, 2002. — 55 с. **10. Фролова Л. С.** Учебный диалог как организующий инструмент единого коммуникативного пространства системы развивающего обучения : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.02 / Любовь Сергеевна Фролова. — Ярославль, 2010. — 346 с.

Лапіна В. О. Визначення поняття «навчальний діалог» у науковій літературі

У статті здійснено аналіз філософської, психологічної, методичної та педагогічної літератури, що дозволило уточнити сутність поняття «навчальний діалог», розкрити специфіку його організації в навчальній діяльності, показати можливості навчального діалогу в формуванні та розвитку мовленнєвої компетентності студентів.

Ключові слова: навчальний діалог, сократівський діалог, філософський діалог, принцип діалогізму, діалогічна філософія, особистісно-зорієнтоване навчання, мовленнєва компетентність.

Лапина В. А. Определение понятия «учебный диалог» в научной литературе

В статье проведён анализ философской, психологической, методической и педагогической литературы, который позволил уточнить сущность понятия «учебный диалог», раскрыть специфику его организации в учебной деятельности, показать возможности учебного диалога в формировании и развитии речевой компетентности студентов.

Ключевые слова: учебный диалог, сократовский диалог, философский диалог, принцип диалогизма, диалогическая философия, личностно-ориентированное обучение, речевая компетентность.

Lapina, V. O. Definition of “Educational Dialogue” Concept in Scientific Literature

The analysis of philosophical, psychological, methodical and pedagogical literature is carried out in the article. That allowed specifying the essence of "educational dialogue" concept, exposing the specific of its organization in educational activity, showing its possibilities in forming and developing students' speech competence.

Keywords: educational dialogue, Socratic dialogue, philosophical dialogue, principle of dialogism, dialogic philosophy, personality-oriented study, speech competence.